

Főiskoláink és társadalmunk.

Írta s a Társadalomtudományi Egyesület 1910. október 25-én tartott ülésén
felolvasta Ferenczy József.

Ha az az érdeklődés, melyet társadalmunk egyes közintézményünk iránt mutat, igazságos mérlege volna az illető közintézményünk értékének vagy jelentőségének, akkor nagyon sötétnek és aggasztónak kellene látnunk főiskolai oktatásunk ügyét s ezzel tudományos állapotaink helyzetét, - noha rózsaszínbén s teljesen megnyugtatónak magunk sem tekintjük. Régi és közismert a panasz a mi társadalmunk ellen, hogy eszményi dolgokért nem igen tud lelkesedni, csak az érdeklő erősebben, a mi anyagi érdekeit is érinti, de még ez irányban való felbuzdulása is – miként már SZÉCHENYI mondta - hamar ellobogó szalmaláng. Hivatkozzam-e bizonyító példákra az utolsó évek politikai küzdelmeiből? melyek sorra szétfoszlottak, megsemmisültek, úgy hogy ma már sokan, olyanok is gúnyolódva emlegetik, akik tüzes harcosai voltak.

Politikai éretlenséget hallunk emlegetni ilyenkor – és nem egészen jogtalanul. Hát minek nevezzük azt a tájékozatlanságot és közömbösséget, melyet társadalmunk a legfontosabb culturalis ügyeink iránt tanúsít?! Több mint negyven év óta vagyunk urai közoktatásunk önálló intézésének, de az állam hivatalos nyelvének tanítását ezer és ezer népiskolában még máig sem tudtuk kötelezővé tenni. Gondol-e vajjon a magyar állam, a magyar törvényhozás, a magyar társadalom arra, hogy mit jelent ez a mulasztás? 1876-ban kérte már Pozsony város hatósága a kormányt, hogy állítsa fel városukban a Deák Ferencz egyetemet s negyedfél évtized óta máig még mindig csak beszélünk a harmadik egyetem felállításának szükségéről, de tenni, semmit sem tet-

tünk, noha a törvényhozásban mindig ültek egyetemi tanárok; noha a társadalom felbuzdítására történtek időnként felszólalások. Emlegette koronként a sajtó, felolvasásokban sürgették hozzáértő s egy egyetem jelentőségét érző szakférfiak, tudósok, írók. Már 1880-ban TREFORT minister királyi felhatalmazást is kapott az »alkotmányos lépések megtételére« a harmadik egyetem érdekében, még sem jött létre, pedig le roi l'a dit. Tartunk tőle, hogy a legutolsó trónbeszédben felhangzott fejedelmi szózatnak is csak annyi eredménye lesz az új egyetemek létesítése tárgyában, mint annak a 42 év előtt kiadott királyi és »legfőbb hadúri« parancsnak, mely az Ausztriában levő katonaság magyar honosságú tisztjeiről intézkedett.

Pedig nekünk, a magyar nemzetnek, égető szükségünk van most már nem is csak a harmadik, hanem új egyetemekre, mert ha még tovább halogatjuk tudományos főiskoláink számának szaporítását, maholnap már a Balkán államok is megelőznek bennünket, már ma is ott vagyunk az európai civilisait nemzetek sorában, hogy csak Oroszország van mögöttünk, még Portugália is előttünk van.

Hiába mondják, hogy a pénzhiány az oka az új egyetemek felállítása elhalasztásának. Ez nem igaz! Régen megvan a pénz az Erzsébet-szoborra, a Szabadságharcz szobrára, még sincs se Erzsébet-szobrunk, se Szabadság-szobrunk. Vagy volt pénzünk Bosznia occupatiójára és annectálására? Mégis megvan Bosznia, noha nekünk annyi hasznunk sincs belőle, mint egy száz kilométeres viczinális vasútból, vagy egy magyar vidéken felállított gymnasiumból.

Csak egy új egyetem felállítása is nagy lendületet adna nemcsak főiskolai oktatásunk eredményességének fokozására, hanem irodalmunk, tudományos életünk fejlődésére s a mit igen fontosnak tartok: közművelődésünk terjedésére és a mit szintén igen fontosnak tartok: tekintélyünknek, jó hírnevünknek a külföldön való emelkedésére. Pedig ez utóbbiakra nagyon nagy szükségünk van.

Bármily hangos szóval hirdeti is olykor-olykor a napi sajtó fajunk culturalis színvonalának magasságát, bármennyire tetszeleg is önmaga előtt s hízeleg olvasóinak műveltségünk, közállapotaink európai fejlettségével, ez a chauvinistikus hang

nem emeli annyira hazafias önérzetemet, mint a mennyire bánt az a szégyenletes jelenség, hogy a magyar kölcsön megbukott a francia pénzpiaczon, vagy a cseklészi lovagdráma, vagy a kir. curia tárgyalásán bebizonyított választási visszaélések sorozata, – és ez országos botrányok csoportja mind egy napra esik!

Említsem-e szégyenletes parlamenti botrányaink hosszú sorozatát, a napi renden levő nemzetiségi atrocitásokat, választási mozgalmaink brutális visszaéléseit, csődtörvényünk hihetetlen fogyatkozásait, a melyek miatt a külföldi gyáros igen gyakran szóba sem akar állni a magyar kereskedővel?! Szóljak-e törvényhatósági, sőt kormányzati közigazgatásunk felháborító lassúságáról, melynek párját csak a régi török rendszerben lehetett találni. Szóljak-e a nálunk mindennapos élelmiszer-hamisításról? melynek nincs párja a civilisait népek életében. Említsem-e közegészségügyi intézkedéseink ázsiai állapotait, mely jelenségek mind új egyetemek felállítását sürgetik, mert mind közműveltségünk hiányosságait hirdetik.

Nemcsak a népoktatás hiányosságán kell sajnálkoznunk az analfabéták nagy száma miatt, hanem az úgynevezett intelligens osztály műveltségbeli fogyatékoságai miatt kell szégyenkeznünk s a főiskolai oktatás fejlesztése útján kell terjesztenünk fajunk értelmisége körében az alaposabb, valódibb műveltséget, a jó ízlést, a közrend iránti tiszteletet, a jog, a becsület, a tisztesség, az igazság, a kötelességérzet, a hazafias érzés nemes eszméit. Egész sereg socialis bajnak gyógyító szere a közműveltség fejlesztése. Tehát a főiskolák szaporítása hazánk egyik legfontosabb társadalmi kérdése is.

De a socialis jelentőségnél még fontosabb szempont a a tudomány szempontja. Mert csak tudományos készültségünk alapossága és terjedtsége ad nekünk, mint számbelileg kis nemzetnek, jogot rá, hogy az európai civilisait nagy nemzetek mellé állhassunk. Csak tudományos készültségünk lehet valódi alapja nemzeti nagyságunknak. *Igazi nemzeti nagyság pedig csak az, a melynek universalis értéke van.* Hiába beszél a Chauvinismus, az egyéni hiúság és nemzeti dőlyf saját nemzeti nagyságról, ha azt mások el nem ismerik és nem hirdetik. Csak egyetemes érvényű igazságok s universalis értékű

tudományos készültség mellett lehet szó nemzeti nagyságról s a művelt nagy nemzetek közötti szellemi solidaritásról. Chauvinismus, egyoldalú műveltség, egyéni hiúság vagy nemzeti dőlyf egyént és nemzetet kirekeszt a művelt nemzetek egyetemességéből, mint a mely tulajdonságok gátjai az eszményi-haladásnak. Nem az egyes kiváló specialisták teszik a művelt nagy nemzetet, hanem a nemzet nagy tömegének egyetemes, nagy műveltsége, miként nem a nagyszámú tornyok alkotják a nagy várost, hanem a nagy épületek tömege.

Az utolsó évtizedek gyakorlati jelentőségű felfedezései és találmányai nagy népszerűséget szereztek a természettudományoknak, de még az úgynevezett intelligens osztályainkban is mily sokan vannak, a kik nem ismerik SCHOPENHAUER philosophiáját, s talán csak névleg hallották emlegetni NIETZSCHÉT.

Pedig a mint az emberiség közkincese az exact tudományok felfedezései, pl. a telegraf, a radium, a bacteriologiai vizsgálatok eredményei, úgy kell az erkölcsi tudományok igazságainak is az emberiség köztudatába átmenniök. A mint PASTEUR vagy MARCONI találmányai az egyetemes emberiség javára szolgálnak, akként kell az egész művelt világ ismeretkörére kiterjednie KANT philosophiai elmélkedéseinek vagy az alapvető irodalmi és szépművészeti doctrináknak. Csak így lesz solidaritás a művelt nemzetek között s az ily nemzetközi solidaritás biztosabb eszköze az emberiség szellemi haladásának, mint a nemzeti gög, melyből mások értékének kicsinylenézése, egyoldalú felfogás, elfogultság származik. *Nem az önbírálat mindig a legigazságosabb.* Távoból éppen a legnagyobb dolgok jobban vizsgálhatók. így lesz a legnagyobb angol költőnek, SHAKESPEARE-nek, legelső igazságos méltánylója. egy német kritikus: LESSING; mint a legnagyobb német költőnek: GOETHE-nek legtárgyilagosabb életírója egy angol: LEWES. Róma történetét nem olasz historikus írja meg a legalaposabban, hanem egy német történetíró: GREGOROVIVUS, miként a francia forradalom történetét egy angol történetíró: CARLYE rajzolja a legtárgyilagosabb hűséggel. A nemzeti Chauvinismus vagy tájékozatlanság sok történeti igazságnak megölője, miként a nemzeti dőlyf sok igazságtalanságnak okozója. így tartja a tudós világ a német GRIMMET a történeti nyelvtudomány első megalapítójának, holott a magyar RÉVAI kilencz

évvel megelőzte az *Elaboratio Grammatica Hungarica* című: latin nyelven írt munkájával. Így ignorálja a chauninismus vagy tájékozatlanság s nem méltatja érdeme szerint PALACZKYT, a csehek nagy történetíróját, vagy MICKEWICZ-et a lengyelek, VULCANUT a románok, VRCHLICKYT a csehek, ZMAJ JOVANOICSOT a szerbek tehetséges és érdemes költőjét.

Egyetemes műveltségünk fejlesztése egyik legfontosabb közéleti feladatunk s az e célzt szolgáló új egyetemek felállítására egyik legsürgősebb teendőnk, melyért a művelt magyar társadalomnak is mindent meg kell tennie. Új egyetemek állításával szaporítjuk az országban a culturcentrumokat, a melyeknek pedig nagy híjával vagyunk; s a mit én első sorban, figyelembe veendőnek tekintek: szélesebb körben kelthetünk érdeklődést a tudományok iránt, a melyeknek nálunk alig van közönsége; s mivel közönsége nincs nálunk a tudományoknak, tehát egyes ágai a tudományoknak éppen nem, vagy csak igen szűk mértékben találnak művelőkre is. Az ujjainkon megszámlálhatjuk a magyar irodalomban figyelmet érdemlő termékeit az astronomia, az aegyptologia, az orientális philologia köréből. Az oceanographiát hírből se halljuk említeni Budapesten, holott a berlini egyetemen rendszeresen tanítják, Parisban meg ezrével tódul a nagy közönség a SORBONNE-nak oceanographiai előadásaira.

De ne is állítsuk előtérbe ezeket a tárgyak természeténél; fogva kevesebb általános érdekű tudományágakat. Nézzük azt a közérdeklődést, mely a magyar philosophiai irodalom iránt mutatkozik. Ki merné ezt egy művelt nemzet igényeihez, méltónak nevezni? De tekintsük a bennünket legközelebről érdeklő tudományt, a nemzeti történettudományt, minden-terjedelmessége, minden bő forrástanulmányok és publicatiók mellett vannak-e megkívánható számmal jól megírt monographiáink? Hisz ezredéves történetünk legnagyobb büszkeségét tevő szabadságharczainknak sincs magas színvonalú, pragmatikus története megírva.

Közönséget kell tehát nevelnünk a tudományok számára, hogy ne legyen kénytelen a magyar tudós és író külföldre menni műve számára kiadót és olvasóközönséget keresni, mint SVARCZ GYULA tette. Közönséget pedig a tudományok számára az egyetemek nevelhetnek. A SORBONNE előadásain,

Parisban nagyobb számmal vesz részt a nagy közönség mint a diákság, a Collège de France pedig valósággal a nagy közönség ingyen egyeteme, hova meleg érdeklődéssel jár Parisnak inkább örege mint ifjúsága, hogy erősítse és fokozza tudományszeretetét és büszkélkedjék tudásaiban. Mert ott van becsülete a tudománynak és megbecsülik a tudóst is. Nézzen be bárki Paris vagy Berlin nyilvános nagy könyvtáraiba és nézzen be a budapestiekbe, azonnal tisztában van nemcsak a helyiségek kényelmi és ízlésbeli különbségeivel, hanem közönségük tudományszeretetével is. A Bibliothèque National vagy a Sainte Geneviève Parisban, a königliche Bibliothek Berlinben még a laikust is szinte csalogatják a könyvolvasásra, a mi könyvtáraink szűk, homályos, kényelmetlen helyiségeikkel csaknem elriasztják a tudóst és tudománykedvelőt a könyvolvasástól.

Pedig a könyvolvasásra szinte valamit ki kellene találni nálunk, hogy ráédesgessük közönségünket, annyira kezd kimenni a divatból. Neves írótól hallottam, hogy eladta könyveit, mert a lakásdrágaság miatt kisebb lakást vett fel, a hol nem volt helye könyvei számára. Egy ismert nevű tudósunk mondta, hogy megvált könyveitől, mert már megunta őket s nincs is rájuk szüksége. S ha ilyen nyilatkozatokat azoktól hallunk, a kik maguk is munkás tagjai a könyvliteraturának, lehet-e csodálkoznunk, hogy az intelligens osztályok nagy tömege soha sem olvas egyebet napi lapoknál. Egy tudósunk arról panaszkodott egyszer, hogy vannak nálunk bírák, egyetemi tanárok, képviselők, sőt ministerek, a kiknek nincs könyvtáruk. Bíz ez nem büszkélkedni való dolog, pedig valószínűleg lehetett volna könyvtáruk a szerzőktől beküldött tiszteletpéldányokból. De az is feljegyezni való dolog, hogy van az állami közigazgatásunkban olyan főtisztviselő, a ki húsz év óta nem olvasott könyvet.

Igaz, hogy egyes jelenségek nem tükrözik az általános állapotokat, de ki tagadná, hogy némileg mégis jellemzik.

Nem fölösleges sürgetés tehát, ha egyetemeink szaporítását kívánjuk közműveltségünk terjedése, irodalmunk s tudományos állapotaink fejlődése érdekében. S ezt a sürgetést én kiváló mértékben társadalmi feladatnak is tartom. Ha ország-szerte lehet értekezleteket tartani egy-egy politikai kérdés

megvitatása tárgyában, miért ne lehetne országos mozgalmat támasztani hazánk egyik legéletbevágóbb culturalis ügyének, a főiskolák szaporításának kérdésében. Szinte a komikummal határos, hogy ez a nagyjelentőségű országos ügy egyes városok versenyésének lett kicsinyes objektuma.

Annál sürgősebb a főiskolák szaporítása kérdésének elvi eldöntése s most már helyeiknek is végleges megállapítása, mert sok részletkérdés is vár megoldásra, még az új egyetemek felállítása és megnyitása előtt.

Egyik legfontosabb és legsürgősebb teendőnek tartom ezek sorában *a főiskolák ügyeinek törvénnyel való rendezését*, mert egyetemi közigazgatásunk szégyenfoltjának tekintem, hogy még máig is irányadók az absolut időkből származó osztrák ministerek rendeletei. Annál sürgősebbnek és könnyebbnek találok az egyetemi törvény létrehozását, mert hozzá már az előmunkálatok is régen megvannak. Hisz már báró EÖTVÖS JÓZSEF újabb alkotmányos életünk első kultuszministere törvénnyel akarta szabályozni főiskolai oktatásunkat. MÉSZÁROS FERENCZ tanácsosával el is készítette a tervezetet a theologiai facultást megszüntető állami egyetemekről. A tervezet felől kimerítő emlékiratot készített a budapesti egyetem két facultása, mely munkálatban nagy része volt GREGUSS ÁGOST-nak. Ez emlékirat is ellenezte a theologiai facultust, akként okoskodván, hogy a 4 keresztény facultas mellett egy ötödik zsidó facultást is kellene állítani s így az egyetem túlnyomóan papi intézet jellegét kapná. A ministeri tervezet és egyetemi emlékirat több rendbeli kritika tárgyává is lett. így a többek között tüzetes bírálattal szólt a kérdéshez MOLNÁR ALADÁR, ki az emlékirat legnagyobb elvi hibájának azt tartotta, hogy az egyetem szervezését nem az egyéni tudományos működés szabadságára, hanem a facultások testületi autonómiájára alapította, holott ő abban látta az egyetem leglényegesebb reformját, hogy az összes oktatás és tudományos működés a kormánytól és mindennemű testülettől függetleníttessék és az egyéni szabadságra legyen alapítva.

A theologiai facultást MOLNÁR ALADÁR fenntartandónak vélte, hisz a külföldön is megvan s már liberalismusból is azt kívánta, hogy a leendő papok ne elzárt seminariumban nevelkedjenek, miként a római jezsuiták sürgették, hanem az egyetemen, hol szabadelvű előadásokat is hallgatnak.

A facultásokra nézve azt ajánlotta MOLNÁR ALADÁR, hogy állíttassék fel egy *aesihetikai facultas* is, mert nálunk úgy sincs *Académie des beaux arts*, pedig szükségünk van a tisztult műzlést terjeszteni s színészeinkre, festőinkre, íróinkra a művészet tudományos vizsgálata által hatni. Ide volna kapcsolható szerinte a képző és zeneművészeti képezde is. MOLNÁR ALADÁR a jogi facultáshoz egy diplomatiai képezdét is kívánt csatolni consul-növendékek s ministeri hivatalnokok képzésére. Ez utóbbira nézve magam is készítettem, valami 15 évvel ezelőtt, javaslatot, azt sürgetvén, hogy a Ferencz József nevelő-intézetet alakítsuk át consuli akadémiává,, a bécsi Pazmaneumot pedig, melynek alapítója is magyar volt, fenntartó alapja máig is magyar javadalmakból áll, telepítsük haza, mert közjogilag is, vagyoniilag is az az intézet bennünket illet.

Mindezekből a tervezetekből nem valósult meg semmi, mert nálunk *hihetetlen lassú tempóban megy a haladás*. így nem lett máig semmi a főiskolai törvényből sem, noha EÖTVÖS után TREFORT is előbbre vitte a kérdést a megoldás felé, mert 1873. június 13-án előterjesztést tett a koronának a törvényhozás elé benyújtandó főiskolai törvényjavaslatról. Megkapván reá a királyi felhatalmazást, elő is terjesztette a törvényhozásnak törvényjavaslatát »a főtanodai oktatásról«, melyet előzetesen szakférfiakból álló bizottsággal vitatott meg. Álljunk meg a kérdés historicumának tárgyalásánál egy pár peregre e figyelmet érdemlő munkálatnál, emlékezzünk meg annak főbb momentumairól. A törvényjavaslat 71 §-ra osztott három fejezetből áll. Az első fejezet az állami főiskolákról szól s ezekhez sorolja *a)* a tudományegyetemeket, *b)* a jogi és államtudományi főiskolákat, *c)* a műegyetemeket. A 2-ik fejezet a nem állami főiskolákról szól s ezeket így osztályozza: *a)* tudomány-egyetemek, *b)* jogi és államtudományi tanintézetek, *c)* bölcsészeti akadémiák és tanárképezdek, *d)* műegyetemek és technikai főiskolák. A 3-ik fejezet két §-ban szól az állami felügyeletről.

TREFORT törvényjavaslata sok jó gondolatot, helyes intézkedést foglal magában, melyek ma csaknem négy évtized múlva is, figyelembe vételt érdemelnek. Hogy a cathedrai előadások mellett már ez a javaslat sürgette a seminariumi oktatást, ez nagy paedagogiai bölcsességre vall. Hogy az

egész tudományos oktatás alapelvéül a tanítási és tanulási szabadságot tette, ez TREFORT-nak közismert és általános becsülésben részesült liberalizmusát hirdette, valamint az az intézkedése is, mely szerint törvénybe kívánta foglalni, hogy a tanárok éltök hosszára neveztetnek ki és saját beleegyezésük nélkül nyugalomba nem helyezhetők, noha ehhez az elvi intézkedéshez hozzáfér a módosítás.

Tekintve az egymást felváltó kormányoknak a tisztviselők szolgálati pragmatikáját makacsul ellenző felfogását, TREFORT-nak igazi szabadelvűségéről tanúskodik, hogy a főiskolai tanárok jogi helyzetének biztosítására fegyelmi hatóságról is gondoskodott törvényjavaslatában. Ez az ügy a sok többi mellett máig is rendezetlen. Nem mellőzhető hallgatással, hogy TREFORT törvényben kívánta kimondani, hogy »a tanár a tantárgyak előadásában azok szellemére, irányára és terjedelmére nézve meggyőződését szabadon követheti«, a mi pedig nem kevesebb, mint a gondolat szabadságának törvényes védelme.

A műegyetemet a törvényjavaslat a jelenlegi szervezetnek megfelelően tervezte s hozzá kívánt kapcsolni egy »általános mű- és iparmuzeumot«, a mi nekünk máig sincs, de a külföldi technikai főiskolákon sokfelé megtalálhatunk.

TREFORT törvényjavaslata fenn akarta tartani a jogakadémiákat, felállíthatóknak tervezte a csonka egyetemeket és műegyetemeket, valamint a nem állami főiskolákat, miként törvényjavaslatának 51. §-a mondja: »a vallásfelekezetek, törvényhatóságok, községek, egyesek és társulatok is állíthatnak fel és tarthatnak fenn bárminemű nyilvános főiskolát (jelesen: tudományegyetemet, műegyetemet, jog és államtudományi tanintézetet, bölcsészeti akadémiát, tanárképezdét). Ezt a túlzó szabadelvűséget, ezeket a messzemenő engedményeket, főiskolai oktatásügyünknek hosszú idők óta és lassan érlelődő közfelfogása már nem engedheti meg. Nekünk a tudomány érdekében csonka egyetemekre, a politikai magyar állam szempontjából felekezeti és társulati főiskolákra nincs szükségünk, se kívánatosaknak, se előnyösöknek az ily egyetemeket nem tarthatjuk.

Az oktatásügyet általában állami föladatnak tartjuk. S ha már a népoktatás terén az állam kénytelen megosztozni a

culturmunkában a vallásfelekezetekkel, a főiskolai oktatást feltétlenül állami intézménynek kell kívánnunk és sürgetnünk. Már a középfokú iskolákban is legalább a képezést kizárólag, az állam hatóságaira kellene bízni, ha a képezésre kapnak is jogot a felekezetek és társulatok. Azt a jogot, hogy a felekezetek állíthatnak fel iskolákat, még főiskolákat, tehát egyetemeket is, senki kétségbe nem vonja, hisz az 1790-91-iki 26-ik t.-cz. felhatalmazza a protestáns egyházakat az iskola-fenntartás és alapítás jogával. Mindnyájan ismerjük a törvényhozásban évről-évre megújult felszólalásokat, melyek a budapesti egyetem katolikus jellegét hangoztatták. Ismeretesek azok a mozgalmak is, melyek egy pécsi katolikus és egy debreczeni protestáns egyetem felállítását sürgetik, melyekre már számottevő alapítványok is vannak. Már e miatt is sürgetnünk kell az egyetemi törvény megalkotását, hisz ezidő szerint semmi intézkedés nincs egy egyetem felállításának feltételeiről s az állam felügyeleti és ellenőrzési jogának gyakorlásáról. Tegyük fel, hogy a nem régen elhunyt KASZELIK a 20 milliós hagyatékát felekezeti egyetem felállítására rendelte volna, az államkormány a legnagyobb zavarba jutott volna. Itt is előállt volna az a helyzet, hogy megvan a pénz az új egyetemre, mégsem lehet a törvényes garantiák hiányában felállítani. *Az a körülmény is erősen sürgeti az egyetemi törvény létrehozását, hogy a katolikus autonómia a megvalósulás felé közeledik.* Az autonómiával kapcsolatban pedig a katolikus püspöki kar a katolikus egyetem felállítását tervezi, mert a szervezendő autonómiának ezt egyik legsürgősebb feladatául tartja. Arra czéloz ugyanis a katolikus püspöki kar, hogy a budapesti egyetem katolikus alapjai kiadassanak az autonómia részére, a mi természetesen a theologiai facultas kiválását is maga után vonná. E különvált theologiai facultáshoz a püspöki kar a temesvári és gyulafehérvári püspökségeknél kezelt egyetemi alapítványok felhasználásával egy bölcsészeti facultást csatolna, hogy a katolikus jellegű középiskolák számára maga képezze a katolikus tanárokat. Ennek a törekvésnek a megvalósítására pedig nálunk most kedvező idők járnak.

Előre látható, hogy a csonka katolikus egyetem felállítása – mert hisz a katolikus püspöki kar csak a papok.

és tanárok képzésére törekszik s nem nagyon érdeklődik a jogi, orvosi és természettudományi képzés iránt – maga után vonná a protestánsok buzgólkodását, a kik a maguk felekezeti papjainak és tanárainak képzésére szintén minden erejüket összeszednék, egy protestáns, természetesen szintén csonka egyetem létesítésére, mert a jogi és orvosi képzést ők sem tekintenék felekezeti feladatuknak.

Azt hiszem nem is kérdéses, hogy előnyös volna-e tudományos életünk emelkedésére, főiskolai oktatásunk fejlődésére, ha ekként felekezeti szempontok irányítanák az egyetemi tanítást. Nem kell-e tehát iparkodnunk az egyetemi törvény megalkotásával elejét vennünk főiskolai oktatásunk ferde irányba terelődésének?

Van felekezeti oktatás más országokban is, vannak felekezeti egyetemek a külföldön többfelé, így Itáliában, Hollandiában, Belgiumban, Svájcban, újabban törekedtek létesíteni Ausztriában, Németországban is, de sem a salzburgi, sem a fuldai kath. egyetemek nem jutottak túl a tervezés keretein. Sem a freiburgi egyetemen egy évtized előtt tapasztalt támadások a tanszabadság ellen, sem az insbrucki egyetemen nemrég nagy zajt támasztott WARMUND-eset, nem voltak kedvezők a felsőoktatás felekezeti jellegének előmozdítására. Sem a tudomány érdeke, sem a mi socialis állapotaink nem teszik kívánatosná nálunk a felekezeti szellemű főiskolai oktatás propagálását, vagy a csonka egyetemek feállítására irányuló törekvések támogatását. Hisz legfőképpen tán az orvosi facultások szaporítása végett szükségesek az új egyetemek, mert közegészségügyi tekintetben országszerte száználmas, szinte szégyenletes helyzetben vagyunk.

A tudomány érdeke pedig, valamint az intelligens osztályok jövőbeli diplomális nemzedékének magasabb általános műveltsége egyenesen megkövetelik az új' egyetemek felállítását. Azért én a vidéki magasabb szakiskolákat is az egyetemekbe kívánnám beolvasztani: a jogakadémiákat a tud. egyetemekbe, a gazdasági, erdészeti, bányászati, kohászati oktatást a műegyetemekbe. *Mert az universitás rendeltetése universalis értékű és látáskörű nemzedékeknek nevelése.* A szűkebb körben s korlátoltabb eszközökkel dolgozó szakiskola jó szakembereket nevel ugyan, de a kiknek legtöbbször hiányzik az

Universalis műveltség. Innen van, hogy nem szűkölködünk ugyan képzett szakférfiakban, de kevesen vannak köztünk olyanok a kiket a francia: *gens de lettres*-nek nevez. Közéletünk terén nagyon sokszor találkozhatunk kitűnő képzettségű szakférfiakkal, a kik nem képesek egy pohárköszöntői» elmondani, vagy egy levelet kifogástalanul megírni, pedig a magyar elismert eloquens faj s nagyban és általánosságban az írás-művészetünk miatt sem kell magunkat szégyenlenünk.

Kevesen vannak nálunk a gondolkodni tudó intelligens emberek, mert hézagos nálunk a philosophiai műveltség. Kevesen jutnak el az összefoglaló, általános szempontokig, mert a specialis elemzésben, a detail megfigyelésben merülnek el. S ha okait kutatjuk e jelenségeknek, nem vélek csalódní, ha okait a túlságig menő szakszerű nevelésben keressük. Mert ma már egyetemeink is, úgy gondolom, túlnyomóan szakiskolák, a hol kevesebb figyelmet fordítanak a tudományos-, mint a szakszerű képzésre. Talán az élet reális követelményei, a megélhetés nehézségei, a diploma megszerzésének vágya tereli főiskolai ifjúságunkat az úgynevezett kizárólagos kenyérstudiumok felé. Meglehet, sőt bizonynyára így is van. De azért a magyar ifjúság is megszívlelhetné egyik volt francia kultusministernek a francia főiskolai ifjúsághoz intézett azon szavait, hogy »*a felsőbb oktatásban ne csak kenyérkereseti eszközt lássanak*«. Azt hiszem nemcsak a berlini egyetemre érvényes igazságot mondott annak egykori hírneves tanára VIRCHOW, midőn azt mondta, hogy »*az egyetem célja az általános műveltség egyesítve valamely szakképzettség birtokával*«. Vannak nálunk egyetemi tanárok, a kik kizárólag a középiskola feladatának tekintik az általános műveltség megszerzését. Pedig nincs igazuk ebben.

Valamint abban sincs igazuk, hogy a nyelvi oktatást mellékesnek szinte 'fölöslegesnek tartják a főiskolában, mert az a középiskola dolga. Nem tehetem magamévá azt a fel fogást, hogy a mit a középiskola elmulasztott, azt nem a főiskola van hivatva pótolni. Én a magyar fajt, soknyelvű nemzetnek tartom, sőt hirdetem egy kis büszkességgel, mégis főiskolai tanári tapasztalataim alapján vagyok kénytelen szájalmasnak nevezni azt a nyelvi és irodalmi készütséget, mely főiskolai ifjúságunk igen nagy részénél tapasztalható.

Várhatunk-e teljesen kielégítő műszaki készültséget attól a műegyetemi ifjútól, a ki a magyaron kívül semmiféle más nyelvet nem tud. Megfelel-e az általános műveltség követelményeinek az a jogász ifjú vagy bölcsészethallgató, aki csupán csak magyarul tud? Pedig ilyen főiskolai hallgatóink nagy számmal vannak. S ha majdan sorra kerül az egyetemi törvény s az egyetemek szervezetének codificálása, nem kellene-e a kötelező tárgyak közé felvenni a culturnemzetek nyelvének s irodalmának tanítását is, legalább kettőt közülök mindenestre?

Szinte hallom ellenvetésül a tanszabadság elvének sérelmét. Csakhogy a tanszabadság elve, a mennyiben a tanulás szabadságára vonatkozik, nálunk inkább a *nem lanulcis szabadsaga*. Műegyetemünknek 1857-iki első szervezetében nem volt tanszabadsága. A tantárgyak meg voltak szabva s azok sorrendjét meg kellett tartani. Az egyetemi rendszerre fektetett szervezete, mely az 1872-73-iki tanévben legelőször lépett életbe, behozta a tanszabadságot, mely *minden* hallgatónak saját belátására bízta, mely tárgyakat s mily sorrendben akar hallgatni. Ez a tanszabadság azonban a műegyetemen nem mutatkozott üdvösnek – miként a műegyetemnek a millenáris kiállításra készült monographiája mondja – s az 1874-75-iki tanévben már korlátozta a műegyetem a tanszabadságot, az 1875-76-iki tanévben pedig megszüntette.

Az 1882 -83-ban készült s még ma is érvényben levő szervezete különbséget tesz az olyan rendes hallgatók közt, a kik a műegyetemet csak látogatni s ezáltal ismereteiket bővíteni akarják s az olyanok között, kik oklevelük alapján mint mérnökök kivannak működni. Amazoknak teljes tanulási szabadságot enged, emezeknek szigorúan megszabja a tantervet sőt órarendet állapít meg. Sajnos ez a jól kigondolt szervezet kevés gyümölcsöt terem. Tanszabadságot élvező, ismereteiket bővíteni akaró hallgatóink nincsenek, a kikből a technikai tudományokat művelő tudósokat várhatnánk. A megszabott tantervhez kötött hallgatók pedig csak a diplomához segítő tárgyak előadásaira járnak, tehát mind gyakorlati szakferfiak lesznek. így a műszaki tudósokat, a műszaki irodalmunk művelőit ezek közül sem igen várhatjuk. Hiába hangoztatja műegyetemünk mostani rectora az idei tanévet megnyitó

beszédében, hogy a »műegyetem célja egyfelől a kvalifikálás, másfelől pedig alkalomnyújtás a tudományok elsajátítására.« Mert nálunk senki nem műveli a tudományt önmagáért, hanem gyakorlati értekeért. Túlozók-e tehát, midőn azt mondom, hogy a tudománynak nálunk nincs becsülete?

A berlini egyetem hallgatói jogosítva vannak a műegyetemi előadások látogatására is és viszont. Nálunk nem tudok rá esetet, hogy a műegyetemi hallgatók eljárának a tud. egyetemre pl. philosophiai előadások hallgatására. Ha a tud. egyetem bölcsészeti hallgatói eljárnak is a műegyetemre, ezt csak azért teszik, mert hátha műegyetemi tanár lesz a vizsgálójuk a tanári vizsgálaton. Igaz, hogy Berlinben a két egyetem hatóságai nem nehezítik meg a hallgatóságnak az egyetemek kölcsönös látogatását. Ez a bölcsesség specialis mag3?ar találmány. De meg is termi gyümölcseit tudományos közéletünkben. Idézzük csak emlékezetünkbe a budapesti és kolozsvári egyetemek közt pár év előtt lefolyt kicsinyes vitákat s a belőlük származó kölcsönös nehezteléseket, melyek évről-évre éreztetik magukat a személyes aversiókban. Nem sürgetik-e az egyetemek administratioja s az egymásközi jogviszonyok szabályozása is az egyetemi törvény megalkotását?

Követelőleg sürgeti az egyetemi törvény megalkotását az egyetemek autonómiájának ügye is, mely több mint tíz év előtt már a napi sajtóban is tüzetes discussio tárgya volt. Az bizonyos, hogy az egyetemek belső ügyeik intézésében bizonyos önkormányzati jogokat gyakorolnak, de hogy ez az autonómia min alapszik, honnan veszi eredetét, meddig terjed, senki megmondani nem tudja. Az egyetemi tanszabadságot tételes törvény biztosítja, az 1848: XIX. t.-cz., de az autonómia se törvénybe nincs iktatva, se királyi privilégiumként nincs adományozva. Gyakorolta az autonom jogokat a budapesti tud. egyetem absolut korbelti osztrák ministerek s későbbi alkotmányos magyar ministerek rendeletei alapján s ezen az alapon gyakorolja ma is, miként gyakorolják analógia szerint a később létesült egyetemek is, de törvénybe iktatva az egyetemek autonómiája soha sem volt, ma sincs. Rendeletek érvényességét pedig hatályon kívül helyezhetik újabb rendeletek. így az egyetemek autonómiájának biztosítása szempontjából is szükségünk van az egyetemi törvényre.

Majd ha lesz egyetemi törvényünk, meg fog szünni főiskolai oktatásunk sok hiányossága, «sőt vizsássága, melyeknek nyilvános fejtegetését nem tartom opportunusnak, mivel ez az enquet-ek feladata. Mégis nem hallgathatom el a mai vizsgálati eljárás vizsásságai megszüntetésének sürgösségét.

Majd ha lesz egyetemi törvényünk, az kétségtelenül elejét veszi a ma még fenyegető felekezeties jellegét főiskolai oktatásunknak, melynek veszedelmességét különben BERZEVICZY ALBERT a tőle megszokott praecisítással s igazi culturpolitikai mély belátással már rég kimutatta.

Majd ha lesz egyetemi törvényünk, számíthatunk a régen emlegetett új egyetemek létesülésére is. S ha lesznek új egyetemeink, általuk nagy lépéssel fogunk közelebb lépni a nagy cultur-nemzetekhez. Az új egyetemek új culturközpon-tokat létesítve nemcsak az új egyetemi városok, hanem vidé-keik közművelődését is rohamosan emelni fogják. Az új egyetemek decentralizálván az ifjúságot, lehetővé teszik a behatóbb, eredményesebb főiskolai oktatást. Az új egyetemek tanárai ösztönt és ambíciót nyervén tudós munkálkodásra, nagy lendületet fognak adni tudományos irodalmunk fejlődé-sének. Mert nálunk túlnyomó mértékben a tanárok vállain nyugszik a tudományos munkásság terhe. A mi főpapságunk körében ritkaságok a HORVÁTH MIHÁLY-ok, IPOLYI-k, FRAKNÓI-k. A magyar főnemesség, a mágnásság valamikor tevékeny részt vett az irodalmi munkásságban, de a SZÉCHENYI-k, WESSELÉNYI-k, DESSEWFFY-k, EÖTVÖS-ök, KÉMÉNY-ek, JÓSIKÁ-k nyomdokaiba nem sokan léptek a mai mágnás világ sorából, s szinte irodalmi sensatio számba megy, ha nálunk olyan mű jelen meg, mint: *A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai*, melynek írója gróf ANDRÁSSY GYULA.

Körülbelül úgy vagyunk a tudományos irodalmi működés tekintetében, mint a németek, kiknek ebbeli állapotairól írta PAULSEN, hogy a tudós és az egyetemi tanár fogalma nálunk ugyanaz. Ha tudósról esik szó, rendesen azt kérdik: hol tanárkodik? – és viszont, ha egyetemi tanárról tesznek említést, többnyire hozzáfűzik a kérdést: mit irt? Tudósaink, irodalmunk régebbi és újabb művelői túlnyomóan a tanár-világ köréből kerültek ki. RÉVAI, HORVÁT ISTVÁN és ÁRPÁD,

TOLDY, WENZEL, HAJNIK, PETZWAL, GREGUSS, VÁMBÉRY egyetemi tanárok voltak, mert nem tanár tudósok a HUNFALVY PÁL-ok, gróf KUN GÉZÁ-k, HERMANN Ottó-k, HOITSY PÁL-ok nálunk feltűnő ritkaságok.

Kevesen is vagyunk s. még kevesebbnek jutott a szerencse, hogy gondtalan életnek örvendhetve ráadhassa, szinte azt mondhatnám, rászánhassa magát a tudós munkásságra. De meg a demonstratív tudományok művelése, mely klinikai vizsgálatokkal, kísérleti gyakorlatokkal jár, feltételezi a gyűjtemények, tudományos műszerek, laboratóriumok berendezéseit, tehát majdnem kizárólag az egyetemi tanárok működéséhez fűződik. Ily tudományos gyűjtemények és laboratóriumok pedig nagy anyagi befektetéssel járván, felállításuk és berendezésük első sorban az állam feladatai közé tartozik. Az államnak nemcsak a hadi felszerelésekre szabad a költségeket kierőszakolnia, hanem egyetemek felállítására is kelt fedezetről gondoskodnia, mert most már nemcsak a németeknek a francziákon vett győzelmét tulajdonítják az iskolamestereknek, hanem azt is halljuk hirdetni, hogy a japánok győzelmét is az oroszokon a japán iskolák biztosították.

Nem lehet tovább halogatnunk az új állami egyetemek felállítását, hanem tudományos életünk föllendülése, főiskolai oktatásunk eredményeinek fokozása szempontjából s toldjuk meg azzal, hogy állami életünk biztonsága, fajunk supremációjának biztosítása tekintetéből minden módon, minden eszközzel, még társadalmi agitatio útján is sürgetnünk kell. Ezért tettem a kérdést elmélkedés és fejtegetés tárgyává itt a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület* körében, arra számítván, hogy hozzászólásokkal, esetleg kifejlődő behatóbb discussiók útján, előmozdíthatjuk nemcsak a kérdés elvi jelentőségének tisztázását, hanem a részletek megvilágítását is, sőt a controversiák elsimítását.

Ezért bátorkodom concret pontozatokba foglalva előterjeszteni alábbi javaslataimat:

Mondja ki a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület*, hogy

- a) úgy a tudomány érdekeinél fogva; mint
- b) a főiskolai oktatás eredményességének fokozása szempontjából; valamint

c) a magasabb műveltség terjesztése tekintetéből föltétlenül szükségesnek ítéli új egyetemek alapítását. A siker érdekében nem késik igénybe venni a társadalmi körök hatóságos támogatását is. Mivel erős az a meggyőződése, hogy az új egyetemek révén

- a) új lendületet adunk a tudományos fejlődésnek. Szaporítjuk tudósaink számát, kik ösztönt és teret kapnak tudós munkálkodásra;
- b) eredményesebbé tesszük főiskolai oktatásunkat az ifjúság megoszlása által s így budapesti tanárainknak is lehetővé tesszük a tudományos működést és behatóbb oktatást. Végre
- c) a társadalom szélesebb köreire terjeszthetjük ki a magasabb közművelődést, melyhez hozzájutni a vidék intelligentiájának is van joga és érdeke.

Foglaljon állást a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület* a felállítandó új egyetemek *teljessége* mellett, kimondván, hogy

- a) csonka egyetemek létesítését nem tartja kívánatosnak.
- b) Híve az állami főiskolák szaporításának. És sem a tudomány érdekeinél fogva, sem társadalompolitikai szempontból nem barátja a felekezeti egyetemek felállításának.

Fejezze ki a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület* azt a kívánságát, hogy óhajtja az egyetemi törvény létrejöttét még a most folyó országgyűlési ciklusban. E célra

- a) discussio tárgyává teszi e kérdést a maga kebelében,
- b) felhívja figyelmüket e kérdésre azon tagjainak, akik a törvényhozásnak is tagjai. Végre
- c) módot keres nagyszabású társadalmi mozgalom indítására – ha szükségét látja – hogy ez utón is szorgalmazza a rég megvalósításra váró intézkedés megoldását.

Epilógus.

T. Társaság.

Felolvasásom már meg volt írva, a mikor a magy. kir. Természettudományi Társulat-ban BERGET úr a felolvasását oly tudománykörből tartotta meg, a melynek nálunk elhanyagolása miatt panaszkodom. A berlini egyetem ünnepét is megelőzte felolvasásom elkészülése, különben a német császárnak a tudományos kutatás céljaira tett 10 milliós alapítványa talán még fájdalmasabb panaszokat adott volna tollam alá. Mert ez az igazán fejedelmi alapítvány még jobban érezte velem a mi szegénységünket, a mi árvaságunkat. Hogy mit jelent egy nemzet culturéletében a tudomány- és művészetkedvelő nemzeti dinastia, azt láttuk a régi MEDICI-ekben és a nagy pápákban, látjuk ma a HOHENZOLLERN-ekben. Nekünk is volt egykor CORVIN MÁTYÁS-unk s vele renaissance-unk –, mert »oh nagy volt hajdan a magyar – mondja PETŐFI-nk – csakhogyan rég volt, mikor magyar fejekre termett a babér...« ma már önmagunkra vagyunk utalva. S mivel meghalt MÁTYÁS király, tehát . . ., a saját erőnkön és iparkodásunkon fordul meg, hogy lesz-e nálunk új renaissance.